

Asia: VN/1646/2020

Lausuntopyyntö sosiaaliturvkomitean välimietinnöstä

Lausunnonantajan lausunto

1. Sosiaaliturvalainsäädännön yhtenäistäminen (välimietinnön ehdotukset 1 ja 2) 1.1 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset hakuajat ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä etuuksissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia etuuksien hakuajojen yhtenäistämällä voisi olla?

Talentia pitää tärkeänä tavoitteena sosiaaliturvajärjestelmän selkeyttämistä. Tällä hetkellä sosiaaliturvajärjestelmän monimutkaisuutta lisää osaltaan se, että eri etuuksilla on erilaiset hakuajat. Osan etuuksista voi hakea ennakkoon, osan jopa kuusi kuukautta takautuen, kun taas osassa etuuksia ei ole lainkaan takautuvaa hakuaikaa. Järjestelmää voidaan selkeyttää mm. eri etuuksien hakuajoja yhdenmukaistamalla. Mitä yhtenäisempi etuuksia koskeva pohjalainsäädäntö on, sitä sujuvampaa on myös sen toimeenpano. Asiakkaalle hakuajojen yhtenäistäminen mahdollistaisi eri etuuksien hakemisen samanaikaisesti. On kuitenkin tärkeää huomioida, ettei hakuajojen yhtenäistämistä voi ulottaa viimesijaiseen taloudelliseen tukeen eli toimeentulotukeen.

1.2 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset tulo- ja palkkakäsitteet ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä tilanteissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia tulo- ja palkkakäsitteiden yhtenäistämällä voisi olla?

Nykyisessä sosiaaliturvalainsäädännössä käytetään erilaisia tuloja kuvaavia termejä. Tulotulkinnat vaihtelevat ja eri etuuksissa myös suhtaudutaan eri tavoin tuloihin. Osassa etuuksia huomioidaan vuositulo, osassa kuukausitulo ja osassa tehdään ennakoivia laskelmia tulevasta keskiarvotulosta. Lisäksi tuloja huomioidaan eri tavoin; osassa etuuksia tulo huomioidaan maksamisen ajankohdan mukaan ja osassa ansainta-ajankohdan mukaan. Eroa on myös siinä, huomioidaanko tulot brutto- vai nettomääräisenä.

Etuuksien erilaiset tulo- ja palkkakäsitteet tekevät tulojen vaikutusten huomioimisesta vaikeasti hahmotettavaa. Tämä puolestaan vaikeuttaa elämän ja talouden ennakoimista, jolloin etuuksien hakijoille voi syntyä tosiasiallisia vaikeuksia selviytyä taloudellisista velvoitteistaan. Nykyinen järjestelmä näyttyy erityisen haastavana tilanteessa, jossa hakijan ansiotulot vaihtelevat kuukausittain. Lisäksi sillä, miten tulot huomioidaan, on vaikutusta etuuksien tasoon ja määräytymiseen.

Tässä yhteydessä on tärkeää huomioida myös etuuksien maksuajankohdat. Jos eri etuuksia maksetaan eri aikaisesti, hakijoilla voi olla vaikeuksia selviytyä kerralla esimerkiksi koko vuokran maksusta. Taloudellinen ahdinkotilanne voi pahimmillaan johtaa täydentävien etuuksien tarpeeseen, pikavippien käyttöön, velkaantumiseen ja jopa maksuhäiriömerkintöihin. Lisäksi kynnyksien vastaanottoa lyhytaikaisia töitä voi muuttua korkeaksi. Talentia pitää tärkeänä, että eri etuuksien tulo- ja palkkakäsitteitä, sekä mahdollisuuksien mukaan myös maksuajankohtia yhdenmukaistetaan.

2. Toimeenpanon monimutkaisuus ja digitalisaation mahdollisuudet (välimietinnön ehdotukset 3 ja 4)2.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 3 valmistelussa?

Nykyinen sosiaaliturvajärjestelmä on sekä asiakkaan, että ammattilaisten näkökulmasta monimutkainen. Etuus- ja palvelujärjestelmää on kehitetty toisistaan erillään, jolloin myös niiden tarkoitus ja toimintalogiikat ovat muotoutuneet erilaisiksi. Palveluita ja etuuksia toteuttavat useat eri toimijat, eivätkä työn tavoitteet välttämättä ole yhteisesti jaettuja. Asiakkaalle tämä näyttäytyy siiloutuneina ja katkonaisina asiointipolkuina, joista on vaikea saada kokonaisvaltaista tukea. Ammattilaisten yhteistyötä taas hankaloittaa se, ettei tietopohja ole yhteisesti jaettua.

Sosiaaliturvauudistuksessa tulisi rakentaa toimintamalli, joka tukee eri toimijoiden välistä yhteistyötä. Asiakkaiden elämässä ei saada aikaan myönteisiä muutoksia, jos eri toimijat toimivat toisistaan erillään ja omista lähtökohdista käsin. Sosiaaliturvauudistuksen tulee purkaa sekä lainsäädännöllisiä, että tietojärjestelmiin liittyviä esteitä, jotka vaikeuttavat eri toimijoiden välistä yhteistyötä. Koska etenkin sosiaali- ja terveystietoa koskeva tieto on hyvin arkaluonteista, tiedonsaannissa tulee huomioida toimijan viranomaisrooliin liittyvät tiedonsaantioikeudet.

2.2 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 4 valmistelussa?

Julkisen palvelujärjestelmän näkökulmasta digitalisaatiolla on mahdollista tehostaa sosiaaliturvan toimeenpanoa. Tällä hetkellä ongelmana on se, että eri toimeenpanoilla on asiakastietoa, joka ei liiku sujuvasti toimijoiden välillä. Tällöin toiminta voi olla päällekkäistä ja tehotonta. Digitalisaatiota kehitettäessä tulee huomioida tiedon sujuva liikkuminen eri toimijoiden välillä. Tietoturvasyistä jatkossakaan lainsäädännön ei kuitenkaan tule mahdollistaa rajatonta pääsyä eri toimijoiden tietokantoihin, vaan pääsyn tulee olla tarkoin harkittua, asiakastarpeista nousevaa sekä lakiin viranomaisten toiminnan julkisuudesta pohjautuvaa. Lisäksi asiakkaalla on oltava oikeus tietää, kuka häntä koskevia tietoja käsittelee ja mitä tietoja käsittely koskee. Huomioon on otettava myös asiakkaan oikeus kieltää tietojen vaihto.

Asiakasnäkökulmasta nykyjärjestelmä näyttää monimutkaisena, koska samoja selvityksiä täytyy toimittaa eri toimijoille. Digitalisaatiolla on mahdollisuus sujuvoittaa ja parantaa etuuksien ja palvelujen saatavuutta, kun tieto on eri organisaatioiden kesken jaettua. Digitaliset palvelut mahdollistavat myös ajasta ja paikasta riippumattoman asioinnin, joka helpottaa elämää.

Tasa-arvoisessa yhteiskunnassa palvelujen tulee olla saavutettavissa eri muotoisina, kansalaisten erilaiset tarpeet huomioiden. Erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, ettei digitalisaatiolla kasvateta yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Siksi yhteiskunnan palveluita ei voi jatkossakaan toteuttaa ainoastaan digitaalisesti, vaan palveluiden tulee olla tasavertaisesti myös niiden kansalaisten saatavilla, jotka ovat eri syistä digipalveluiden ulkopuolella. Digisyrjäytyminen ei kosketa vain iäkkäitä. Köyhyys, alhainen koulutustaso, kielitaidottomuus sekä erilaiset toimintakyvyn rajoitteet vaikeuttavat kansalaisten digitaalista osallisuutta. Digipalveluissa tulee huomioida myös käyttäjien erilaisuus (esimerkiksi erilaiset vammat) ja suunnitella palvelut riittävän helppokäyttöisiksi ja siten kaikille mahdollisiksi. Tarvittaessa palveluiden käyttäjillä tulee olla mahdollisuus henkilökohtaiseen tukeen palvelun käytössä. Lisäksi palveluja tulee olla tarjolla eri kielillä.

3. Työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyvät etuudet (välimietinnön ehdotukset 5, 6 ja 7)

3.1 Onko eri etuuksia ja eläkkeitä koskevien lakien työkyvyttömyyden käsitteissä epätarkoituksenmukaisia eroja ja jos kyllä, niin millaisia?

Etuuslainsäädännössä on erilaisia määritelmiä työkyvyttömyydelle ja tämä tekee järjestelmästä vaikeaselkoisen ja ennakoimattoman. Asiakas saattaa olla yhden etuuslainsäädännön mukaan työkyvytön, mutta toisen etuuslainsäädännön mukaan työkykyinen. Tällainen tilanne konkretisoituu joissakin tapauksissa esimerkiksi sairauspäivärahalta työkyvyttömyyseläkkeelle siirryttäessä, jolloin asiakas on tietyllä diagnoosilla ollut sairausvakuutuslain mukaisesti enimmäisajan työkyvytön, mutta eläke hylätään, koska eläkelainsäädännön mukaan häntä ei pidetä työkyvyttömänä, vaikka diagnoosi on sama. Työkyvyttömyyden käsitteen erojen takia asiakkaat voivat toimeentulonsa turvaamiseksi ohjautua näissä tilanteissa työkykyensä kannalta väärän etuuden ja palvelun piiriin eli TE-palveluiden asiakkaaksi työttömyysetuuden piiriin, vaikka työllistyminen ei sairausvakuutuslain mukaisesti todetun ammatillisen työkyvyttömyyden vuoksi ole mahdollista.

Asiakkaan sujuvien palvelupolkujen, tuen tarpeisiin vastaavien palveluiden ja elämäntilanteen kannalta oikeiden etuuksien piiriin ohjautumisen varmistamiseksi on tarpeen tarkastella, onko tarkoituksenmukaista ylläpitää lainsäädännössä sekä ammatillisen, että yleisen työkyvyttömyyden käsitettä.

3.2 Mitä muutoksia lainsäädäntöön (erityisesti etuus- ja palvelulainsäädäntö) tulisi tehdä, jotta lainsäädäntö tukisi työ- ja toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista sekä olemassa olevan työkyvyn hyödyntämistä?

Työhön paluun sujuvoittamiseksi sairauspäivärahakaudella on tärkeää päästä kokeilemaan työntekoa osasairauspäivärahan turvin tai työkokeilun kautta. Työaika tulisi voida sopia toimintakyvyn mukaan nykyistä vapaammin ilman, että tällä on vaikutusta etuusoikeuteen.

Osatyökykyisten kohdalla osittaisen työllistymisen tulee olla mahdollista. Järjestelmän tulee siksi paremmin tunnistaa osatyökykyisten jäljellä oleva työkyky. Palvelujärjestelmän tulee myös reagoida ja tarvittaessa ohjata asiakkaita edelleen tuen tarpeita vastaavien palvelujen piiriin. Saman aikaisesti on tärkeää ymmärtää jatkuvasti kasvavat työelämän vaatimukset, jotka haastavat osatyökykyisten

työllistymistä. Etuusjärjestelmän osalta on tärkeää arvioida uudelleen työkyvyttömyyseläkkeelle pääsyn kriteereitä ja tarkentaa niitä nykyistä työelämää vastaaviksi.

Työttömyysetuuksien varassa elää työikäisiä henkilöitä, joilla on erilaisten työ- ja toimintakykyrajoitteiden vuoksi tosiasiallisia vaikeuksia työllistyä ja pärjätä työelämässä. Tämän asiakasryhmän ohjaus TE-palveluiden piiriin ei ole oikea ratkaisu. TE-palveluiden asiakkuuteen tulisi ohjautua vain työkykyiset henkilöt, joilla on, joilla on riittävä fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen toimintakyky sitoutua työllistymissuunnitelmaan sekä osallistua työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin ja hakea aktiivisesti työtä.

3.3 Komitea ehdottaa arvioitavaksi mahdollisuuksia liittää työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyviin etuuksiin kannustimia ja velvoitteita osallistua palvelutarpeen arviointiin ja yhdessä asiakkaan kanssa sovittaviin palveluihin. Ehdotuksen mukaan palvelujen saatavuus ja saavutettavuus tulee huomioida. Mitä palveluja ehdotetun arvioinnin tulisi koskea?

On tärkeää, että sosiaaliturvajärjestelmässä kiinnitetään huomioita asiakkaiden työkykyyn, toimintakykyyn ja terveyteen. Osalla työikäisistä henkilöistä on eri syistä johtuvia tosiasiallisia vaikeuksia työllistyä ja pärjätä työelämässä. Välimietinnössä jää epäselväksi, minkä tahon tai ammattiryhmän ajatellaan toteuttavan arviointia, minkälaisella osaamisella ja mistä palveluista on kyse.

Tuen tarpeessa olevilla asiakkailla on oikeus saada ohjausta ja neuvontaa tarjolla olevista palveluista. Talentia suhtautuu kuitenkin epäillen systemaattiseen ja rangaistuksenomaiseen sosiaalihuoltolain mukaiseen palvelutarpeen arvioinnin käyttöön, mikäli välimietinnössä sellaiseen viitataan. Sosiaalihuollon asiakkuus on vapaaehtoista. On epävarmaa, millä tavoin velvoittava palvelutarpeen arviointi palvelee ihmistä, joka ei itse koe sille tarvetta. Myös sosiaalihuollon niukkojen resurssien järkevän käytön näkökulmasta ohjautuminen sosiaalihuoltoon tulisi tapahtua sosiaalihuoltolain periaatteiden mukaisesti eli vain silloin, kun asiakkaan sosiaalihuollon tarve on ilmeinen.

Sosiaalihuollon laillistettujen ammattihenkilöiden osaaminen ja lakisääteiset toimintavelvoitteet tulee kuitenkin huomioida osatyökykyisten henkilöiden tukemisessa. Sosiaalihuollon tehtävänä on mm. tukea toimintakykyä ja vastata sosiaalipalveluilla fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen ja kognitiivisen toimintakyvyn tuen tarpeisiin. Etuus- ja palvelujärjestelmän yhteistyötä on tärkeää tiivistää, jotta voidaan nykyistä paremmin tunnistaa sosiaalihuollon tukea tarvitsevat henkilöt ja kytkeä sosiaalihuolto tarvittaessa tiiviisti mukaan asiakasprosessiin. Sosiaalihuollon ammattilaiset vastaavat kokonaisvaltaisesta palvelutarpeen arvioinnista -mukaan lukien työ- ja toimintakyvyn arvioinnin. Sosiaalihuollossa huomioidaan myös yksilölliseen elämäntilanteeseen sekä elinympäristöön liittyvä ulottuvuus.

4. Työttömyysturva, työllisyyden edistäminen ja osittainen työllistyminen (välimietinnön ehdotukset 8 ja 9)

4.1 Komitea ehdottaa, että työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita selvitetään tilanteissa,

joissa työmarkkinoille pääsy tai niille palaaminen on vaikeutunut. Mitä tilanteita ehdotetun selvityksen tulisi koskea?

TE-palveluiden asiakkaana olon tavoitteena ja työttömyysturvaetuuksien saamisen edellytyksenä on tavoite kokoaikaisesta työllistymisestä. Asiakaspalvelumalliin sisältyy työnhakuvelvollisuus. Työmarkkinatuen saajaa koskevat samat edellytykset kuin peruspäivärahan tai ansiosidonnaisen päivärahan saajaa.

Työttömyysturvan varassa elää runsaasti työikäisiä henkilöitä, joilla on erilaisten työ- ja toimintakykyrajoitteiden vuoksi tosiasiallisia vaikeuksia työllistyä ja pärjätä työelämässä. Tämän asiakasryhmän ohjaus vain TE-palveluiden piiriin ei ole oikea ratkaisu, mikäli asiakkaalla ei ole riittävää fyysistä, psyykkistä tai sosiaalista toimintakykyä sitoutua työllistymissuunnitelmaan, osallistua työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin ja hakea aktiivisesti työtä.

Onkin tärkeää kiinnittää huomiota vaikeasti työllistyvien henkilöiden asemaan. Kuten komiteatyön aikana on käynyt ilmi, pitkään työmarkkinatukea saaneilla on muita laajempi työllistymisen tuen tarve sekä myös tarve monialaisiin palveluihin. Talentia pitää hyvänä, että etuusjärjestelmän rinnalla tunnustetaan palveluiden merkitys. Sosiaaliturvauudistuksen tavoitteita ei saavuteta vain etuusjärjestelmää koskevilla muutoksilla, vaan myös palveluiden rooli on keskeinen. Oikea-aikaisilla, tarpeen mukaisilla ja vaikuttavilla palveluilla voidaan ehkäistä etuuskausien pitkittymistä. Etuus- ja palvelujärjestelmän yhteistyötä tulee tiivistää, jotta voidaan nykyistä paremmin tunnistaa ne henkilöt, joilla on työkyvyn ja työllistymisen haasteista johtuvia etuuskausien pitkittymisiä. Sosiaalihuollon laillistettujen ammattihenkilöiden osaaminen ja lakisääteiset toimintaveloitteet tulee huomioida osatyökykyisten henkilöiden tukemisessa. Kuitenkin ohjaus sosiaalihuoltolain mukaiseen palvelutarpeen arviointiin ja mahdollisiin sosiaalihuollon palveluihin tulee tapahtua yhteistyössä asiakkaan kanssa. Saman aikaisesti on huolehdittava riittävästä resursseista, jotta palvelujen oikea-aikainen saatavuus ja riittävyys voidaan turvata ja palveluita voidaan kehittää vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin.

Järjestelmän tulee paremmin tunnistaa osatyökykyisten jäljellä oleva työkyky ja osittaisen työllistymisen tulee olla mahdollista ilman, että toimeentulo vaarantuu. Samaan aikaan tulee ymmärtää jatkuvasti kasvavat työelämän vaatimukset, jotka haastavat osatyökykyisten työllistymistä. Koko etuusjärjestelmän osalta tulee arvioida uudelleen työkyvyttömyyseläkkeelle pääsyn kriteereitä ja tarkentaa niitä nykyistä työelämää vastaaviksi.

5. Opiskelu ja osaamisen kehittäminen (välimietinnön ehdotukset 10, 11 ja 12)5.1 Komitea ehdottaa, että etuusjärjestelmän tulee tukea ihmisten jatkuvaa oppimista ja edistää osallistumisen tasa-arvoa. Miten etuusjärjestelmää tulisi uudistaa, jotta se parantaisi osallistumisen tasa-arvoa ja tukisi jatkuvan oppimisen palvelujärjestelmän uudistamista?

Sosiaaliturvajärjestelmän tulee tukea jatkuvaa oppimista. Osallistumisen tasa-arvoa voidaan edistää esimerkiksi kehittämällä työttömyysturvajärjestelmää siten, että se mahdollistaa työttömille nykyistä paremmat mahdollisuudet opiskella osaamistasonsa nostamiseksi ja työllistymismahdollisuuksien parantamiseksi ilman, että menettää työttömyysetuuden.

5.2 Komitea katsoo, että koulutukseen hakeutumisen tulee olla ensisijaista vailla ammatillista tutkintoa oleville nuorille. Miten nuorten sosiaaliturvaa tulisi uudistaa, jotta etuus- ja palvelujärjestelmien monimutkaisuus ja niiden sisälle asetetut kannustimet eivät aiheuttaisi koulutuksen tai muiden palvelujen ulkopuolelle jäämistä tai jättäytymistä?

Nuorten syrjäytymisen ehkäiseminen on tärkeää. Huomiota tulee kiinnittää erityisesti nuoriin, joilla on erilaisia osallistumisen ja oppimisen esteitä. Ennaltaehkäisevää työtä tulee tehdä jo neuvoloissa, varhaiskasvatuksessa ja peruskoulussa.

Lasten ja perheiden riittävät ja vaikuttavat sosiaalipalvelut tulee turvata ja niitä tulee kehittää. Oikea-aikaisesti toteutetut toimenpiteet vaikuttavat lasten tulevaisuuteen ennaltaehkäisten syrjäytymistä.

Vain etuusjärjestelmää muuttamalla ongelmaa ei ratkaista. Syrjäytymisvaarassa olevien, koulutuksen ja palveluiden ulkopuolelle jo jääneiden nuorten tavoittamiseksi tarvitaan etsivää työtä sekä moniammatillista yhteistyötä. Yksilöllisiin tuen tarpeisiin vastaamaan tarvitaan monialaista osaamista sekä palveluita ja eri toimijoiden (esim. sosiaalihuolto, oppilashuolto, terveydenhuolto, sivistystoimi, nuorisotoimi, työllisyyspalvelut) välistä tiivistä yhteistyötä.

5.3 Komitea ehdottaa selvitettäväksi edellytyksiä käynnistää opintotukijärjestelmän kokonaisuudistus. Millainen opintotukijärjestelmän uudistus tukisi opiskeluajan toimeentuloa, sujuvaa opiskelua, tavoiteajassa valmistumista ja opiskelijan hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta mielekästä opintopolkua?

Yhteiskunta ohjaa kouluttautumiseen mm. oppivelvollisuutta pidentämällä. Kuitenkin opintorahan taso on niukka verrattuna perusturvaetuuksiin ja siksi opiskelijoiden täytyy turvata toimeentuloaan opintolainalla. Vaihtoehtona on työn teko opintojen ohessa, jolloin tavoiteajassa valmistuminen voi olla haastavaa. Tällä taas on vaikutusta opintotuen saamiseen, sillä opinnoille on määritelty enimmäistukiajat.

Nykyisen opintotukijärjestelmän keskeiset ongelmat liittyvät opintorahan matalaan tasoon, tuen lainapainotteisuuteen sekä enimmäistukiaikoihin. Opiskelijoiden toimeentulo ja oikeus täysipäiväiseen opiskeluun tulee turvata. Opintotukeen tulee tehdä korotuksia, jotta lainapainotteisuutta voidaan vähentää. Myös opintotuen tulo rajojen nosto on keino turvata opiskelijoiden toimeentuloa.

6. Lasten ja perheiden sosiaaliturva (välimietinnön ehdotukset 13, 14 ja 15) 6.1 Komitea ehdottaa työryhmän perustamista lapsilisän uudistamiseksi. Mitä lapsilisäjärjestelmän eri uudistusvaihtoehtojen valmistelussa ja arvioinnissa tulisi ottaa huomioon?

Suomessa pienituloisiksi lapsiperheiksi voidaan määritellä 13 % lapsiperheistä. Tämä tarkoittaa sitä, että yli 100 000 lasta elää hyvinvointivaltiossa köyhyydessä. Hintojen nousu vaikuttaa erityisesti pienituloisiin kotitalouksiin, jolloin vaarana on, että entistä useampi perhe putoaa köyhyyteen.

Köyhyys eriarvoistaa lapsia, estää osallisuutta ja vaikuttaa tutkitusti pitkälle aikuisuuteen. Lasten ja nuorten kokemus yhteiskunnan oikeudenmukaisuudesta sekä luottamus tulevaisuuteen ja omiin mahdollisuuksiin on yhteydessä huoleen perheen taloudellisesta tilanteesta.

Koko sosiaaliturvauudistuksen prosessin ajan on tärkeää arvioida lapsivaikutuksia ja vahvistaa eri keinoin lapsiperheiden taloutta. Lisäksi tulee kiinnittää huomiota lapsia sekä perheitä tukeviin riittäviin ja vaikuttaviin sosiaali- ja terveyspalveluihin, joilla estetään ongelmien ylisukupolvisuutta. Kaikissa palveluissa tulee varmistaa osaavien ammattilaisten riittävä määrä ja monialainen osaamisen hyödyntäminen.

Lapsilisällä tasataan lapsista aiheutuneita kustannuksia lapsiperheiden ja muiden kotitalouksien välillä. Lapsilisäjärjestelmällä on myös lapsiperheköyhyyttä vähentävä vaikutus. Koska lapsilisää ei ole sidottu kuluttajahinta- tai ansioindekseihin, sen arvo ei seuraa yleistä hintojen tai ansioiden kehitystä. Lapsilisä on jäänyt tasoltaan matalaksi, eikä se kata kuin pieneltä osin lapsesta aiheutuvia kustannuksia. Lapsilisää maksetaan, kunnes lapsi täyttää 17 vuotta. Kuitenkin esimerkiksi oppivelvollisuus päättyy vasta, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Sosiaaliturvauudistuksen yhteydessä on syytä arvioida, onko 17–18-vuotiaiden rajaaminen lapsilisän ulkopuolelle perusteltua toisen asteen koulutuksen maksuttomuudesta huolimatta. Lapsiköyhyys on yleisempää perheissä, joissa on pieniä lapsia. Sosiaaliturvauudistuksen yhteydessä on tarpeen arvioida, tulisiko lapsilisää maksaa suurempana em. perheille. Eri selvityksissä on todettu yksinhuoltajuuden lisäävään lapsiperheköyhyyden riskiä. Yksinhuoltajille maksettavan yksinhuoltajakorotuksen tason korotusta on syytä arvioida.

6.2 Komitea ehdottaa lastenhoidon tukien järjestelmän uudistuksen käynnistämistä. Miten ja mistä lähtökohdista lastenhoidon tukien järjestelmää tulisi uudistaa?

Lastenhoidon tukijärjestelmän lähtökohtana tulisi olla vanhemmuuden tasa-arvo. Kuitenkin lastenhoidon tukia käyttävät edelleen pääosin naiset. Järjestelmän tulisi kannustaa molempia vanhempia lastenhoitoon samalla tapaa kuin vanhempainvapaaajärjestelmä.

Työn tulisi joustaa elämäntilanteiden mukaan sekä työnteen tavoissa että työn määrässä. Lasten ollessa pieniä työtä tulisi voida tehdä osa-aikaisesti. Tällä voi olla vaikutusta työllisyysasteen nostamiseen. Lisäksi tarvitaan kohdennettuja, työllistymistä tukevia ja osaamista kehittäviä palveluita niille vanhemmille, joilla ei ole työpaikkaa, johon palata.

Nykyinen lastenhoidon tukijärjestelmä rakentuu monesta etuuden osasta ja on käyttäjälle monimutkainen. Etuuden ja ansiotulojen yhteensovittaminen on vaikeasti hahmotettavaa, koska perheen tuloja arvioidaan lastenhoidon tuissa eri tavoin esimerkiksi suhteessa yleiseen asumistukeen. Tulokäsitteiden yhtenäistäminen tukee talouden ennakoitua.

Lastenhoidon tukijärjestelmässä tulisi huomioida nykyistä paremmin perheiden moninaiset tilanteet. Esimerkiksi vuoroasumistilanteissa kotihoidon tuki tulisi voida maksaa molemmille vanhemmille tilanteissa, joissa molemmat hoitavat lasta kotona.

6.3 Vanhemmalla on vastuu lapsensa elatuksesta. Mitä muutoksia sosiaaliturva- tai muuhun lainsäädäntöön tulisi tehdä, jotta se tukisi vanhempien elatuskykyä?

Perhe-etuuksissa tulisi huomioida paremmin erilaiset perhetilanteet ja rakentaa erilaiset tilanteet huomioivia, kohdennettuja toimia. Noin 30 prosenttia erillään asuvien vanhempien lapsista asuu vuorotellen kummankin vanhempansa luona. Kuitenkin esimerkiksi yksinhuoltajakorotusta voidaan maksaa vain lähivanhemmalle ja esimerkiksi yleisessä asumistuessa lapsi voidaan huomioida vain lähivanhemman ruokakuntaan kuuluvaksi. Myös etävanhemmalla on huoltovelvoite. Vuoroasumistilanteissa sosiaaliturvan tulee olla joustavaa. Vuoroasumistilanteissa on tarpeen selvittää molempien huoltajien oikeutta perhe-etuuksiin.

7. Asumismenot ja asumismenojen korvaaminen (välimietinnön ehdotus 16)7.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 16 edistämiseksi? Mikä asia tai mitkä asiat on tärkeintä selvittää?

Yleisen asumistuen taso ei vastaa todellisten asumismenojen tasoa, jolloin yhden vuokran maksuun voi tarvita useita eri etuuksia. Ongelma on tärkeää huomioida asumismenojen korvaamista kehitettäessä. Asumistuen leikkaukset voivat johtaa pitkäaikaiseen toimeentulotuen tarpeeseen. Asumistuessa huomioitavia enimmäisasumismenoja tulisi korottaa todellisia asumismenoja vastaavalle tasolle. Asumismenojen alueellinen vaihtelu on kuitenkin suurta, joka tulee huomioida enimmäisasumismenojen määrittelyssä.

Ruokakuntakäsittelyn yhdenmukaistaminen on tärkeää, sillä erilaiset ruokakuntakäsitteet tekevät järjestelmästä monimutkaisen ja vaikeasti ymmärrettävän. Tällä hetkellä perhesuhteet vaikuttavat eri etuuksissa eri tavoin sekä etuusoikeuteen että etuuden määrään. Yleisessä asumistuessa ruokakunnan muodostavat samassa asunnossa pysyvästi asuvat henkilöt ja asumistuki myönnetään heille yhteisesti. Sen sijaan esimerkiksi toimeentulotuessa täysi-ikäistä lasta ei lasketa samaksi perheeksi vanhempiensa kanssa, vaikka he asuisivat samassa asunnossa.

Ongelma konkretisoituu myös vuoroasumistilanteissa. Lapsella voi olla vain yksi virallinen osoite, jolloin hänet huomioidaan yleisessä asumistuessa vain toisen vanhemman ruokakuntaan. Mikäli etävanhempi on pienituloisen, kuormittaa tämä taloudellisesti etävanhempaa. Ruokakuntakäsittettä tulisi kehittää siten, että vuoroasumistilanteissa lapsen kuulumisen molempien vanhempien ruokakuntaan tulisi mahdolliseksi.

8. Toimeentulotuki ja pitkäaikaisen toimeentulotukitarpeen vähentäminen (välimietinnön ehdotukset 17 ja 18)8.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 17 ja 18 edistämiseksi?

Toimeentulotuki on tilapäiseksi tarkoitettu sosiaalihuollon viimesijainen tukimuoto. Tällä hetkellä toimeentulotuella kuitenkin täydennetään perusturvaa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että henkilön käytettävissä olevat ansiotulot tai perusturva eivät riitä välttämättömien menojen kattamiseen. Jotta toimeentulotuen roolia säännönmukaisesti perusturvaa täydentävänä tuen muotona voitaisiin ehdotuksen 17 mukaisesti kaventaa, edellyttää se huomion kiinnittämistä riittävään perusturvan tasoon.

Toimeentulotukea koskevassa päätöksenteossa tarvitaan aina yksilöllistä harkintaa ja kokonais-elämäntilanteen huomioimista. Viimesijaista toimeentuloturvaa ei voi toimeenpanna kaavamaisesti pelkkään laskelmaan perustuen. Laki toimeentulotuesta mahdollistaa yksilöllisen harkinnan käytön, joten riittävän toimeentulon toteutumattomuuden syy ei siten ole yksin säädöspohjassa, vaan pikemminkin siinä, ettei säädöksiä käytännössä noudateta.

Toimeentulotuen käsittelyn jakautuminen kahden eri toimijan vastuulle on tehnyt toimeentulotuen kokonaisuudesta monimutkaisen. Sosiaalihuoltoon kuuluvana viimesijaisena toimeentuloa turvaavana etuutena perustoimeentulotukeen liittyy edelleen vahva kytkös sosiaalipalveluihin. Siksi sen toimeenpano vaatii erityistä osaamista. Kansaneläkelaitoksella on lakisääteinen perustoimeentulotuen hakijoita koskeva ohjaamis- sekä neuvontavelvollisuus. Kansaneläkelaitoksessa tulee sosiaalihuoltolain tarkoittamalla tavalla tunnistaa asiakkaiden ilmeinen sosiaalihuollon tuen tarve ja ohjata asiakas näissä tilanteissa oikea-aikaisesti oikeiden palveluiden piiriin.

Uudistettu toimeentulotukilaki astui voimaan 1.1.2023. Uudistuksen tavoitteena oli parantaa erityisesti sosiaalihuollon ja haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden asemaa toimeentulotuen hakijoina sekä tiivistää sosiaalityön ja perustoimeentulotuen välistä yhteyttä. Uusi laki määrittelee myös sosiaalihuollon näkemysten roolin perustoimeentulotuen käsittelyssä aikaisempaa selkeämmin sekä ohjaa Kelan ja sosiaalihuollon väliseen suunnitelmalliseen yhteistyöhön. Tavoitteen 18 kohdalla on tärkeää seurata ja arvioida, ovatko lakimuutoksen tavoitteet käytännössä toteutuneet.

On myös tärkeää huomioida, että toimeentulotukeen liittyy alikäyttöä. Erityisesti ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä tulee tehostaa. Ehkäisevä toimeentulotuki on tarkoitettu edistämään sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista. Sen tavoitteena on ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. Ehkäisevää toimeentulotukea myönnetään hyvinvointialueiden päättämien perusteiden mukaan. Sitä voidaan myöntää muun muassa aktiivintia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseksi, ylivelkaantumisesta ja taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi sekä muihin tuen saajan omatoimista suoriutumista edistäviin tarkoituksiin. Ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen edellyttää lähes poikkeuksetta sosiaalihuollon ammattihenkilön tekemää harkintaa tuen tarpeellisuudesta.

8.2 Mitkä ovat keskeisimmät toimenpiteet, joilla pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta voidaan vähentää?

Talentia toivoo kiinnitettävän erityistä huomiota perusturvan tasoon. Perusturvan heikkous näkyy monella tavoin sosiaalihuollon laillistettujen ammattihenkilöiden työssä. Huono-osaisuus, talousvaikeudet ja suoranainen köyhyys koskettavat monia sosiaalityön asiakkaita. Ensisijaisten etuuskien matala taso vaikuttaa siihen, että toimeentulotuesta on muodostunut joissakin tilanteissa pitkäaikainen osa perusturvaa. Vaikka Suomen perustuslaki takaa jokaiselle oikeuden välttämättömään toimeentuloon sekä huolenpitoon, Suomi on saanut huomautuksia sosiaaliturvan liian alhaisesta tasosta YK:n sosiaalisten oikeuksien komitealta, Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitealta sekä Amnesty Internationalilta. On huolestuttavaa, jos Suomen heikko perusturva on johtamassa yhteiskunnan polarisoitumiseen sekä eriarvoisuuden lisääntymiseen. Sosiaaliturvauudistuksen yhteydessä on välttämätöntä linjata, mikä on se ihmisarvoisen elämän edellyttämä minimitoimeentulo, joka jokaisella ihmisellä tulee olla käytettävissään.

Koska erityisesti asumismenot ovat kasvaneet, on tärkeää huolehtia siitä, että perusturva sekä asumistuki riittävät kohtuullisiin asumismenoihin, jotta toimeentulotukea ei tarvittaisi kattamaan asumisen kustannuksia. Rakenteellisena ratkaisuna asuntopolitiikan suuntana tulisi olla kohtuuhintainen asuntotuotanto ja siten kohtuuhintaisen asumisen mahdollistuminen kaikille ilman monimutkaista etuuskombinaatiota.

Selvitysten mukaan pitkäaikaisen toimeentulotuen käytön yhtenä juurisyynä on pitkäaikaistyöttömyys. Ongelman ratkaisuun tarvitaan usein monialaista yhteistyötä. Oikea-aikaisella ja yksilöllisiin tuen tarpeisiin vastaavalla tuella ja palveluilla voidaan edistää myönteistä muutosta asiakkaan elämässä ja toimintakyvyssä. Mikäli ansiotyö ei ole realistinen tavoite, voidaan sosiaalipalveluilla mahdollistaa kullekin omien voimavarojen mukainen osallisuus yhteiskunnassa.

Pitkään toimeentulotukea saavien joukossa on henkilöitä, joilla ei ole lainkaan ensisijaista syyperustaista etuutta maksussa. Välimietinnöstä käy ilmi, että ”vähintään vuoden ajan yhtäjaksoisesti vailla ensisijaisia etuuksia ja ansiotuloja olevia henkilöitä on noin 10 000–11 000.” Pitkäaikaisesti perustoimeentulotukea saaneiden, vailla ensisijaista etuutta olevien henkilöiden kokonaiselämäntilanne ja oikeus ensisijaiseen etuuteen tulee selvittää, jolloin toimeentulotuen tarve vähenee. Toimeentulotuen hakijoilla tulee olla mahdollisuus keskustella henkilökohtaisesti tilanteestaan. Sähköinen asiointi hankaloittaa asiakkaan kokonaiselämäntilanteen hahmottamista, mahdollisten tuen tarpeiden tunnistamista ja asiakasohjausta sekä yksilöllisen harkinnan käyttöä.

Henkilökohtaista palvelua tarvitaan myös niiden asiakkaiden kohdalla, joille sähköinen asiointi ei eriyistä ole mahdollista. Korkea ikä, köyhyys, alhainen koulutustaso, kielitaidottomuus sekä erilaiset toimintakyvyn rajoitteet vaikeuttavat kansalaisten digitaalista osallisuutta. Valtakunnallisesti saavutettavat palvelut ovat olennaisia viimesijaista turvaa saavien kohdalla.

Tarvittaessa asiakkaita tulee ohjata oikea-aikaisesti oikeiden palveluiden piiriin. Näissä tilanteissa saattaa olla tarvetta myös sosiaalihuoltolain mukaiselle palvelutarpeen arvioinnille, sosiaalityön asiakkuudelle ja sosiaalihuollon palveluille. Siksi on tärkeää, että Kansaneläkelaitoksessa tunnustetaan asiakkaiden ilmeinen sosiaalihuollon tuen tarve. Kansaneläkelaitoksen ja hyvinvointialueen toimivalla yhteistyöllä voidaan vähentää pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta.

9. Etuus- ja palvelupolkujen toimivuus ja palvelujen tarjoaminen (välimietinnön ehdotukset 19, 20, 21, 22, 23, 24 ja 25)

9.1 Miten työ- ja toimintakyvyn tukemista, seurantaa ja arviointia sekä työ- ja toimintakykyä tukevia palveluja tulisi vahvistaa sosiaali- ja terveydenhuollossa?

Työ- ja toimintakyvyn kysymyksissä tarvitaan monialaista asiantuntemusta. Asiakkaiden tilanteiden kokonaisvaltainen arviointi ja tukeminen edellyttää sosiaali- ja terveydenhuollon, työllisyyspalveluiden sekä Kansaneläkelaitoksen välistä suunnitelmallista yhteistyötä.

Talentia pitää tärkeänä, että sosiaalihuolto kytketään tiiviisti mukaan työ- ja toimintakyvyn arvioinnin, tukemisen ja seurannan palveluprosesseihin. Asiakkaiden kokonaisvaltainen palvelutarpeen arviointi on sosiaalihuollon laillistettujen ammattihenkilöiden lakisääteistä toimintaa, jolla tuotetaan tietoa asiakkaan kokonaistilanteesta ja tuen tarpeista myös työ- ja toimintakykyyn liittyen. Oikea-aikaisilla ja riittäväillä sosiaalipalveluilla edistetään osallisuutta, hyvinvointia, itsenäistä selviytymistä ja sosiaalista turvallisuutta sekä ehkäistään pidempiaikaista tuen tarvetta. Jo pitkittyneissä tilanteissa sosiaalialan ammattilaiset turvaavat työ- ja toimintakykyä sosiaalihuollon palveluiden ja tuen jatkuvuudella.

Työ- ja toimintakyvyn haasteisiin vastataan vaikuttavilla palveluilla. Panostamalla palveluihin vähennetään tulevaisuudessa toteutuvia kustannuksia ja vahvistetaan julkista taloutta. Laadukkaita ja vaikuttavia palveluita kehitetään tieto- ja tutkimusperustaisesti. Yliopistotasoiseen terveyden tutkimukseen myönnetty valtion rahoitus vuonna 2021 oli 25 miljoonaa euroa, josta vain 4 miljoonaa euroa oli varattu yliopistotasoiseen sosiaalityön tutkimukseen. Vuonna 2023 summa on 5 miljoonaa euroa. Tulevina vuosina sosiaalityön yliopistotasaisen tutkimuksen valtionavustusta on edelleen lisättävä. Sosiaalihuoltoon tulee myös luoda yliopistolliset palvelujen kehittämistä, tutkimusta ja koulutusta tukevat toimintarakenteet. Lisäksi tulee käynnistää TKKI-rakenteiden ja yliopistollisten sote-keskusten edellyttämän säädöspohjan valmistelu eri toimijat osallistaen.

9.2 Mitä tulisi ottaa huomioon valmisteltaessa A) monialaista asiakassuunnitelmaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä? B) työkyky- ja kuntoutuspalvelujen yhtenäistä tietopohjaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä? C) vastuutyöntekijä-mallia eniten tukea tarvitseville?

A) Tällä hetkellä yhden asiakkaan sosiaaliturvasta (etuuksista ja palveluista) vastaa monta toimijaa. Tällöin riskinä on se, etteivät työskentelyn tavoitteet ole yhteisesti jaettuina. Asiakkaille tilanne näyttää ristiriitaisena, asiakasprosessit pitkittyvät ja vaarana on, että osa asiakkaista tippuu

palveluiden ulkopuolelle. Siksi sosiaaliturvaa - etuuksia ja palveluita - on tärkeää rakentaa eri toimijoiden yhteistyöllä. Sosiaaliturvan kokonaisuuden tulee vastata asiakkaan yksilöllisiin tarpeisiin ja edistää asiakkaan tilannetta.

Monialaisella asiakassuunnitelmalla voidaan varmistua siitä, että kaikilla asiakkaan palvelukokonaisuuteen osallistuvilla toimijoilla sekä asiakkaalla itsellään on yhteinen käsitys tuen tarpeista, työskentelyn tavoitteista sekä omasta roolistaan prosessissa. Jokaisen toimijan tulee sitoutua yhteiseen suunnitelmaan ja huolehtia oman vastualueen toteuttamisesta.

Jotta asiakassuunnitelma toimii toivotulla tavalla, tulee asiakasprosessin koordinaatiovastuu määritellä. Työ- ja toimintakykyyn liittyvät kysymykset edellyttävä erityistä osaamista. Siksi asiakasprosessin koordinoituvastuussa olevalla henkilöllä tulee olla riittävä koulutuksellinen ja ammatillinen osaaminen.

Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalihuollon asiakkaalle on nimettävä asiakkuuden ajaksi omatyöntekijä, jonka tehtävänä on asiakkaan tarpeiden ja edun mukaisesti huolehtia asiakasprosessin toteutumisesta siten, että asiakkaan itsenäinen selviytyminen vahvistuu. Sosiaalihuollon laillistettujen ammattihenkilöiden ammattitaitoa tulee hyödyntää monialaisen palvelukokonaisuuden koordinoinnissa. Saman aikaisesti tulee huolehtia hyvinvointialueiden riittävästä henkilöstöresurssista sekä palvelutarjonnasta.

Monialaisiin asiakassuunnitelmiin on tärkeää integroida erilaisia sosiaali- ja terveydenhuollon mittareita, jotka tuottavat tietoa palveluiden vaikuttavuudesta. Tietoa voidaan hyödyntää palveluiden kehittämisessä kansallisesti. Lisäksi on tärkeää huomioida, että yhteinen asiakassuunnitelma edellyttää tietojärjestelmien yhteen toimivuutta.

B) Tällä hetkellä sosiaaliturvaa toimeenpanevilla organisaatioilla on samoista asiakkaista asiakastietoa eri paikoissa. Ongelmana on, ettei tieto liiku sujuvasti eri toimijoiden välillä. Tämä tekee toiminnasta päällekkäistä ja tehotonta. Yhtenäinen tietopohja mahdollistaa tietojenvaihdon eri toimijoiden välillä, tehostaa etuuksien ja palveluiden toimeenpanoa ja sujuvoittaa siten asiakasprosesseja. Yhtenäinen tietopohja kerryttää myös järjestelmän vaikuttavuusarviointiin tarvittavaa tietoa.

Tietoturvasyistä jatkossakaan lainsäädännön ei kuitenkaan tule mahdollistaa rajatonta pääsyä eri toimijoiden tietokantoihin, vaan pääsy tulee olla tarkoin harkittua ja asiakastarpeista nousevaa. Lisäksi asiakkaalla on oltava oikeus tietää, kuka häntä koskevia tietoja käsittelee ja mitä tietoja käsittely koskee. Huomioon on otettava myös asiakkaan oikeus kieltää tietojen vaihto. Yhtenäisen tietopohjan lisäksi moniammatillista työtä voidaan tukea em. monialaisella asiakassuunnitelmalla sekä erilaisilla konsultaatiomalleilla.

C) Sosiaalipalveluissa asiakasturvallisuutta ja asiakkaan oikeutta laadukkaaseen palveluun sekä hyvään kohteluun varmistetaan sosiaalihuollon ammattihenkilöillä. Sosiaalihuollon ammattihenkilöllä tulee olla toiminnan edellyttämä koulutus, riittävä ammatillinen pätevyys sekä ammattitoiminnan edellyttämät valmiudet. Sosiaalihuoltolain mukaan omatyöntekijän on oltava sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain 3 §:ssä tarkoitettu ammattihenkilö. Erityistä tukea tarvitsevan henkilön omatyöntekijän tai hänen kanssaan asiakastyötä tekevän työntekijän on oltava sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa tarkoitettu sosiaalityöntekijä ja tehtävä on hoidettava virkasuhteessa.

Välimietinnössä kuvattu vastuutyöntekijä kantaa vastuun asiakkaista, jotka tarvitsevat henkilökohtaista tukea ja monialaista asiantuntijuutta. Vastuutyöntekijä vastaa asiakkaan kuntoutuksen palvelukokonaisuuden yhteensovittamisesta ja vastuu kattaa myös päävastuun asiakasprosessista sekä prosessin aikaisen rinnallakulkijuuden, kunnes asiakassuunnitelman tavoitteet on saavutettu.

Välimietinnössä esitetty vastuutyöntekijä -malli on vaativa ja kuvaa pitkälti sosiaalihuoltolain 42 § mukaista omatyöntekijä -mallia. Siksi on välttämätöntä varmistua siitä, että vastuutyöntekijällä on riittävä koulutuksellinen ja ammatillinen osaaminen tehtävään. Talentia esittää harkittavaksi, tulisiko tehtävään asettaa koulutusvaatimus.

9.3 Mitä muuta tulisi ottaa huomioon alaluvun 5.10 ehdotusten edistämisessä?

-

10. Sosiaaliturvajärjestelmän kannustin- ja byrokratialoukut (välimietinnön ehdotukset 26 ja 27)

10.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 26 ja 27 osalta?

Kuten välimietinnössä todetaan, hyvinvointivaltiossa kannustinloukuista ei voida päästä kokonaan eroon. Kannustinloukkuja ei tule lähteä purkamaan työttömien tai työvoiman ulkopuolella olevien sosiaaliturvan tasoa leikkaamalla.

Sen sijaan sosiaaliturvajärjestelmää yksinkertaistamalla voidaan vähentää sosiaaliturvan monimutkaisuutta ja purkaa byrokratialoukkuja. Kun ansiotyön ja sosiaaliturvan yhteensovittamista eri etuuksissa yhdenmukaistetaan, voi tällä olla työllisyyttä edistäviä vaikutuksia.

11. Asumis- ja työperusteinen sosiaaliturva ja kansainvälinen liikkuvuus (välimietinnön ehdotukset 28, 29 ja 30)

11.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 28, 29 ja 30 edistämisessä?

Suomeen muuttavien kohdalla on huolehdittava etuuksien ja palveluiden selkeämmästä yhteydestä. Työperäisen maahanmuuton lisäksi on huomioitava humanitaarisin perustein tapahtuvaan maahanmuuttoon liittyvät erityiset tarpeet. Riittävästä monialaisena yhteistyönä toteuttavista kotouttamispalveluista ja niiden resurssoinnista tulee huolehtia, jotta maahanmuuttajilla on mahdollisuus omaksua yhteiskunnassa tarvittavat tiedot ja taidot sekä riittävä uuden asuinmaan kielitaito ja kulttuurin tuntemus.

12. Syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistäminen ja yhdistäminen ansioturva huomioiden (komitean esitys seuraavalle hallitukselle)

12.1 Komitea esittää syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistämistä ja yhdistämistä ansioturva huomioiden alaluvussa 6.1. Tarkoituksena on selkeyttää ja yksinkertaistaa vaiheittain etuusjärjestelmää ja sen toimeenpanoa sekä helpottaa siirtymistä etuudelta toiselle. Mitä hyötyjä ja haasteita perusturvaetuuksien yhtenäistämiseen ja yhdistämiseen voi liittyä?

Ehdotus syyperusteisten etuuksien myöntämisedellytysten, määräytymisperusteiden ja toimeenpanon yhtenäistämiseksi on kannatettava. Yhtenäistäminen selkeyttää ja yksinkertaistaa sosiaaliturvajärjestelmää niin toimeenpanijoiden kuin käyttäjienkin näkökulmasta erityisesti tilanteissa, joissa asiakas saa useaa etuutta samanaikaisesti.

Yhtenäistäminen ja yhdistäminen koskee työmarkkinatukea, peruspäivärahaa, sairauspäivärahaa, Kelan kuntoutusrahaa sekä vanhempainpäivärahaa. On tarpeen harkita, tulisiko myös opiskelijoiden sosiaaliturva sisällyttää yhtenäistämisen ja yhdistämisen piiriin.

12.2 Mihin suuntaan perusturvaetuuksien yhtenäistämistä tulisi kehittääA) etuuksien ehtojen osalta?B) toimeenpanon osalta?

A) Perusturvaetuuksien yhtenäistämistä tulisi kehittää siten, että etuuksien tulokäsitteet sekä perhe- / ruokakuntakäsitteet ovat yhtenäiset. Tämä selkeyttää ja yksinkertaistaa sosiaaliturvajärjestelmää sekä tekee siitä muuttuvissa elämäntilanteissa ennakoitavan.

B) Etuuksien maksuajankohtia ja hakuaikoja on tarpeen yhtenäistää. Nykyinen järjestelmä näyttyy erityisen haastavana tilanteessa, jossa hakijalla on vaihtelevat ansiotulot. Lyhyet ja erilliset etuuspäätökset vaikeuttavat elämän ja talouden ennakointia.

Sosiaaliturvan etuusehdotuksen käyttöönoton mahdollisuutta tulee selvittää. Erityisesti haastavassa elämäntilanteessa elävien asiakkaiden on raskasta perehtyä etuusjärjestelmään, jolloin asiakkaalle kuuluvia tukia voi jäädä hakematta. Sosiaaliturvan etuusehdotuksella olisi mahdollista yksinkertaistaa etuuksien hakemista ja vähentää sosiaaliturvan alikäyttöä.

13. Ehdotusten priorisointi13.1 Välimietinnössä on komitean 31 ehdotusta tuleville hallituksille. Mitä kolmea ehdotusta tulisi edistää ensimmäisenä ja miksi?

ETUUS- JA PALVELUPOLKUJEN TOIMIVUUS JA PALVELUJEN TARJOAMINEN

Ehdotus 20: Selvitetään, miten voitaisiin asettaa etuus- ja palvelujärjestelmien eri toimijoille yhteisiä tavoitteita työ- ja toimintakyvyn sekä työllisyyden ja osallisuuden osalta ja miten tavoitteiden saavuttamista voitaisiin seurata yhteisillä kansallisilla indikaattoreilla.

Hyvinvoinnin haasteita ei ratkaista vain rahalla. Jotta väliinputoamisia ei tapahdu, tarvitaan oikea-aikaisia, vaikuttavia ja tuen tarpeisiin vastaavia palveluita. Asiakslähtöisyyden ja resurssien tehokkaan käytön näkökulmasta palveluita ja etuuksia tulee vahvemmin yhteensovittaa ja eri toimijoiden työn tavoite tulee olla yhteinen. Toimijoiden välistä yhteistyötä tulee vahvistaa niin organisaatio-, työntekijä- kuin tietojärjestelmätasollakin.

Palveluiden ja etuuksien yhteensovittamisessa on tärkeää huomioida sosiaalihuollon asiakkuuden vapaaehtoisuus. Siksi sosiaalipalveluihin osallistuminen ei voi olla sanktion kaltaista ja velvoittavaa, vaan sen tulee tapahtua asiakkaan suostumuksella ja yhteistyössä. Myöskään etuuden saamisen ehdoksi ei tule asettaa sosiaalihuollon asiakkuutta. Julkisen vallan tulee ilman ehtoja ja sanktioita turvata välttämätön toimeentulo jokaiselle, joka ei itse kykene sitä hankkimaan.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattilaisten osaaminen tulee ottaa käyttöön monialaisessa yhteistyössä. Sosiaalityön menetelmillä ja vaikuttavilla sosiaalipalveluilla torjutaan sosiaalisia ongelmia ja estetään niiden ylisukupolvista siirtymistä. Oikea-aikainen panostus tuen tarpeisiin vastaaviin palveluihin vähentää myöhemmin toteutuvia menoja ja vahvistaa pitkällä tähtäimellä julkista taloutta.

Komitean ehdotuksessa 23 on tavoitteena kehittää vastuutyöntekijämallia eniten tukea tarvitseville asiakkaille palvelujen ja lakisääteisten etuuksien saamisen varmistamiseksi. Talentia muistuttaa, että sosiaalipalveluissa asiakasturvallisuutta ja asiakkaan oikeutta laadukkaaseen palveluun sekä hyvään kohteluun varmistetaan sosiaalihuollon ammattihenkilöillä. Sosiaalihuoltolaki (2014/1301, 42§) turvaa jo tällä hetkellä sosiaalihuollon asiakkaalle omatyöntekijän, joka erityisen tuen tarpeisten asiakkaiden kohdalla on virkasuhteinen sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa tarkoitettu sosiaalityöntekijä. Tämä osaaminen tulee hyödyntää, jotta vältetään päällekkäisen järjestelmän rakentuminen.

LASTEN JA PERHEIDEN SOSIAALITURVA

Ehdotus 14: Lapsiköyhyysriskin ehkäiseminen ja vähentäminen.

Lapsuudessa koettu köyhyys vaikuttaa tutkitusti pitkäaikaisesti aina aikuisuuteen asti. Sosiaaliturvauudistuksen vaikutuksia lapsiperheköyhyteen tulee arvioida koko prosessin ajan.

Tällä hetkellä perhe- ja tulokäsitteet vaihtelevat eri etuuksissa ja vuoroasumistilanteet huomioidaan vaihtelevasti. Etuuksien toimivuutta tulee selvittää erityisesti pienituloisten lapsiperheiden näkökulmasta. Etuuksien perhekohtaisuutta tulee kehittää vastaamaan tämän päivän tarpeita ja lasten huomioiminen eri etuuksissa tulee toteutua yhdenmukaisesti.

Lapsiperheköyhyyttä ja ongelmien ylisukupolvisuutta ehkäistään oikea-aikaisilla palveluilla. Lasten, nuorten ja perheiden palvelut tulee turvata. Panostamalla perustason sosiaalipalveluihin, kuten esimerkiksi aikuissosiaalityöhön, perhesosiaalityöhön ja kuraattoripalveluihin, voidaan vähentää raskaampien ja kalliimpien palveluiden, kuten lastensuojelun, tarvetta. Lasten ja perheiden hyvinvointia edistetään myös panostamalla laadukkaaseen ja moniammatillisesti toteutettavaan varhaiskasvatukseen.

TOIMEENTULOTUKI JA PITKÄAIKAISEN TOIMEENTULOTUKITARPEEN VÄHENTÄMINEN

Ehdotus 18: Toimeentulotuen pitkäaikaisen käytön vähentämiseen liittyy tarve saada kaikki osalliseksi yhteiskuntaan, kukin oman kykynsä mukaan. Tavoitteena on, että toimeentulotukea pitkään ilman ensisijaisia etuuksia saavien ohjautumista palvelutarpeen arviointiin ja palveluihin tehostetaan.

Toimeentulotuki on tarkoitettu tilapäiseksi etuudeksi, mutta siitä on muodostunut pitkäaikainen perusturvan täydentäjä. Perusturvaetuudet eivät usein riitä kattamaan tuen saajan välttämättömiä menoja. Lisäksi pitkäaikaisesti toimeentulotukea saavien joukossa on pitkään työttöminä olleita sekä henkilöitä, joilla ei ole lainkaan maksussa ensisijaista etuutta.

Perustuslaki takaa oikeuden välttämättömään toimeentuloon jokaiselle, joka ei itse kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa. Perusturvan tulee olla tasoltaan sellainen, että se kattaa välttämättömät elinkustannukset. Heikko perusturva lisää eriarvoisuutta ja johtaa yhteiskunnan polarisoitumiseen.

Sosiaalihuoltoon kuuluvana viimesijaisena taloudellisen tuen muotona toimeentulotukeen liittyy vahva kytkös sosiaalipalveluihin. Tarpeenmukaisilla, riittäväillä ja laadukkailla sosiaalipalveluilla edistetään osallisuutta, ehkäistään syrjäytymistä ja vähennetään pitkäaikaisen toimeentulotuen tarvetta. Osatyökykyisten henkilöiden tukemisessa on tärkeää toteuttaa monialaista yhteistyötä ja hyödyntää sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattilaisten osaamista.

Ehdotuksessa tavoitellaan palveluihin ohjaamisen ja palveluiden tarjoamisen tehostamista. Kansanelämlaitoksella on lakisääteinen ohjaamisvelvoite sosiaalihuoltoon lain määrittelemissä tilanteissa. Talentia pitää tärkeänä, että jatkossakin ohjautuminen sosiaalihuoltolain mukaiseen

palvelutarpeen arviointiin toteutuu sosiaalihuoltolain periaatteiden mukaisesti eli tilanteissa, joissa sosiaalihuollon tarve on ilmeinen. Palvelutarpeen arvioinnin ei tule olla velvoittavaa, sillä sosiaalihuollon asiakkuus on vapaaehtoista. Sanktionomainen ohjaus ei myöskään luo hyvää yhteistyöpohjaa muutokseen tähtäävälle sosiaalityölle, jossa asiakkaan oma rooli on keskeinen. Sosiaalihuollon resurssoinnista on huolehdittava, jotta palvelujen oikea-aikainen saatavuus, riittävyys ja laatu voidaan turvata.

Sosiaalihuoltolain 1.7.2023 muutoksen myötä yhteisösosiaalityö ja sen osana toteutettava syrjäytymistä vähentävä etsivä työ tulevat hyvinvointialueiden lakisääteiksi tehtäviksi. Yhteisösosiaalityöllä on erityinen merkitys erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden hyvinvoinnille, joiden tilanteeseen lähiyhteisö olennaisesti vaikuttaa. Asiakkaiden tavoittaminen, tuen tarpeen tunnistaminen sekä tarvittaviin palveluihin ohjaaminen vaatii jalkautumista alueelle, tiloihin ja tilaisuuksiin.

Yhteisösosiaalityöllä on vahva yhteys myös rakenteelliseen sosiaalityöhön. Sosiaalialan ammattilaisten, sosiaalijohdon ja paikallisten poliittisten päättäjien lisäksi myös asiakkaiden ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden on saatava olla osallisina rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisessa. Rakenteellinen sosiaalityö on alhaalta ylöspäin tapahtuvaa tiedontuotantoa, jolloin ihmiset ja yhteisöt voivat toiminnallaan muuttaa epätasa-arvoa tuottavia rakenteita.

Vaikuttavia palveluita kehitetään tutkimusperustaisesti. Sosiaalihuoltoon on tärkeää luoda yliopistolliset palvelujen kehittämistä, tutkimusta ja koulutusta tukevat toimintarakenteet. Lisäksi valtion tutkimusrahoituksen tasoa sosiaalityön yliopistotasoiseen tutkimukseen tulee nostaa vastaamaan sosiaalihuollon tutkimustarpeita.

Toimeentulotuen kolmiportaisuus ja käsittelyn jakautuminen kahden eri toimijan vastuulle, tekee kokonaisuudesta monimutkaisen. Perustoimeentulotuen ja sosiaalityön yhteyttä sekä haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden asemaa pyrittiin vahvistamaan 1.1.2023 voimaan tulleella toimeentulotukilailla. Toimeentulotukea koskevien tavoitteiden edistämiseksi on tärkeää seurata ja arvioida lakimuutoksen konkreettisia vaikutuksia Kelan ja sosiaalihuollon yhteistyön toteutumiseen sekä toimeentulotuen asiakkaiden tilanteisiin.

14. Julkisen talouden kestävyys
14.1 Sosiaaliturvauudistuksessa tehtävät ratkaisut voivat joko vahvistaa tai heikentää julkista taloutta pitkällä aikavälillä. Komitea on linjannut, että uudistuksen tulee osaltaan varmistaa julkisen talouden kestävyys työllisyyttä ja väestön työ- ja toimintakykyä vahvistamalla. Tulisiko sosiaaliturvan uudistamisella tavoitella parannusta julkisen talouden kestävyteen pitkällä aikavälillä ja jos kyllä, niin miten?

Kasvatavat hyvinvoinnin haasteet on tunnistettu yhdeksi tulevaisuuteemme vahvimmin vaikuttavaksi kehityskuluksi (Sitra). Kasautuneet ongelmat lisäävät syrjäytymisen riskiä. Vuonna 2021 Suomessa arvioitiin olevan 773 000 henkilöä köyhyys- tai syrjäytymisriskissä (Eurostat). Syrjäytyminen on inhimillinen tragedia, joka käy yhteiskunnalle kalliiksi.

Hyvinvoinnin haasteita ei ratkaista yksin rahalla. Ennaltaehkäisevät monialaiset palvelut ovat keino vähentää inhimillistä kärsimystä sekä raskaampien ja kalliimpien palveluiden tarvetta. Palveluiden painopistettä tulee siirtää varhaista tukea tarjoaviin peruspalveluihin, joiden resurssointi on varmistettava.

Sosiaalipalvelut lisäävät hyvinvointia tavalla, joka vähentää julkisia menoja. Sosiaalialan työllä tuetaan kansalaisten hyvinvointia, ehkäistään köyhyyttä ja syrjäytymistä sekä vähennetään eriarvoisuutta. Työ on tavoitteellista muutostyötä, jolla pyritään lieventämään erilaisten elämäntilanteiden vaikeuksia, vahvistamaan toimintakykyä ja edistämään osallisuutta. Turvaamalla kansalaisille hyvinvointia vahvistavat sosiaalipalvelut sekä riittävä toimeentulo, vaikutetaan pitkällä aikavälillä positiivisesti myös julkiseen talouteen.

Vaikuttavia palveluita ja työmenetelmiä kehitetään tutkimusperustaisesti. Siksi sosiaalityön yliopistotasaisen tutkimuksen valtionrahoitusta tulee lisätä sekä luoda rakenteet ja turvata resurssit sosiaalihuollon järjestelmälliselle ja pitkäjänteiselle tutkimus- ja kehittämistoiminnalle.

15. Komitean linjaukset toisen kauden työlle

15.1 Komitea on linjannut toisen kautensa työstä alaluvussa 6.2. Mikä luetelluista kokonaisuuksista on tärkein ja miksi?

Sosiaaliturvauudistuksen tavoitteita ei saavuteta vain etuusjärjestelmään tehtävillä muutoksilla. Etuuksien ja palveluiden yhteensovittaminen on tärkeää, koska sosiaaliturvan kokonaisuus rakentuu sekä toimeentuloa turvaavista etuuksista, että huolenpitoa turvaavista palveluista. Tähän saakka etuus- ja palvelujärjestelmiä on kehitetty pitkälti omina kokonaisuuksinaan toisistaan erillään, jolloin niiden tavoitteet ovat muotoutuneet erilaisiksi. Tämä hankaloittaa asiakkaan hyväksi tapahtuvaa kokonaisvaltaista työskentelyä.

15.2 Mihin suuntaan lueteltuja kokonaisuuksia tulisi kehittää?

Etuus- ja palvelujärjestelmän eri toimijoiden välistä yhteistyötä tulee tiivistää. Yhteistyön tulee olla koordinoitua sekä suunnitelmallista ja työn tavoitteiden yhteisesti jaettuja. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammatillista osaamista tulee hyödyntää asiakkaiden yksilöllisten elämäntilanteiden ja tuen tarpeiden arvioinnissa. Sosiaalihuollon ammatilliset näkemykset tulee myös huomioida vahvemmin. Tiedon tulee liikkua joustavasti eri toimijoiden välillä.

Kansalaisista kukin osallistuu yhteiskuntaan oman fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakykynsä rajoissa. Työllistymisen tavoitteen rinnalle tulee nostaa osallisuuden ja hyvinvoinnin tavoite, johon vastataan yksilöllisillä ja yhteisöllisillä sosiaalipalveluilla. Oikea-aikaisten palveluiden turvaaminen edellyttää riittävästä henkilöstöresursseista ja työvoiman saatavuudesta huolehtimista. Tutkimusperustainen palveluiden kehittäminen edellyttää riittävää rahoitusta sekä tutkimusta, kehittämistä ja koulutusta tukevia toimintarakenteita.

16. Mitä muuta haluat todeta sosiaaliturvauudistuksesta?

Sosiaaliturvauudistuksen yhtenä tavoitteena on tukea yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainoa tavalla, joka on sopusoinnussa julkisen talouden ja työllisyyden parantamisen kanssa. Välimietinnössä todetaan mm., että etuuksien saamiseen liittyvien velvollisuuksien ja palvelujen avulla voidaan työllisyyden näkökulmasta vähentää kannustinloukkujen haitallisia työllisyysvaikutuksia. Lisäksi todetaan, että sosiaaliturvajärjestelmän tulisi olla kokonaisuutena työntekoon kannustava. Vastikkeellisuuden ajatus on ymmärrettävämpi työkykyisten henkilöiden kohdalla, joilla on riittävä fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky sitoutua tarvittaviin toimenpiteisiin, esimerkiksi työllistymissuunnitelmaan, sekä osallistua työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin ja hakea aktiivisesti työtä.

Sosiaaliturvauudistuksessa on huomioitava ja turvattava erityisesti heikoimmassa asemassa olevien ihmisten oikeudet. Puhuttaessa etuuksien vastikkeellisuudesta ja velvollisuudesta osallistua palveluihin, tulee huomioida myös ne kansalaiset, joilla on erilaisia fyysisiä, psyykkisiä ja/tai sosiaalisia työ- ja toimintakyvyn rajoitteita. Vastikkeellisuuden ja velvollisuuksien ehdoista ei saa muodostua kohtuuttomia, syrjiviä tai eriarvoistavia.

Sosiaalialan ammattilaiset rakentavat sosiaalisesti kestävää yhteiskuntaa. Sosiaalisia ongelmia ja niiden ylisukupolvista siirtymistä torjutaan sosiaalityöllä ja -ohjauksella, sekä tarjoamalla tuen tarpeisiin vastaavia, oikea-aikaisia ja vaikuttavia sosiaalipalveluja. Sosiaalialan korkeakoulutettujen riittävä määrä ja osaamisen hyödyntäminen tulee varmistaa. Hyvinvointialueilla tulee varmistaa myös vaikuttavien sosiaalipalvelujen riittävyys ja saatavuus. Vastaamalla tehokkaasti sosiaalisiin ongelmiin, lisäämme kansalaisten osallisuutta ja yhteiskuntaan integroitumista, mikä näkyy säästöinä muissa kuluissa.

Sosiaalihuollon asiakkuus on vapaaehtoista ja ohjautumisen sosiaalihuoltolain mukaiseen palvelutarpeen arviointiin tulisi tapahtua pääsääntöisesti yhteistyössä asiakkaan kanssa. Velvoittavana ja rangaistuksenomaisena toimena toteutettava arviointi haastaa sosiaalityön ammattietiikkaa. Jo nyt sosiaalihuollon työntekijöiden työkyvyn erityisenä riskinä on psykososiaalinen työkuorma, jota aiheuttaa kokemus siitä, ettei sosiaalityötä voi aina tehdä asiakkaiden tarpeisiin vastaten eettisten ohjeiden, laatukriteerien ja lakien mukaan. Alan vaihtuvuus on suurta, mikä osaltaan tuottaa lisäkustannuksia.

Asiakasturvallisuuden kulmakivi on se, että kaikki tehtävä työ perustuu tutkittuun tietoon ja mitattuun vaikuttavuuteen. Sosiaalialan tutkimus- ja kehittämistoiminnalla vahvistetaan vaikuttavia palveluita ja julkista taloutta. Sosiaalihuollosta puuttuvat yliopistolliset toimintayksiköt, joissa sosiaalityön tieteellinen tutkimus, koulutus ja käytännön työ yhdistyisivät. Myös rahoitus on riittämätöntä; yliopistotasoiseen terveyden tutkimukseen myönnetty valtion rahoitus vuonna 2021 oli 25 miljoonaa euroa, mutta siitä vain 4 miljoonaa euroa oli varattu yliopistotasoiseen sosiaalityön tutkimukseen. Vuonna 2023 rahoitus on miljoonaa. Sosiaalihuollon järjestelmälliselle ja pitkäjänteiselle kehittämistoiminnalle tulee turvata resurssit ja luoda rakenteet.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia kantaa huolta siitä, ettei komitean pysyvien asiantuntijoiden joukossa ole sosiaalialan laillistettuja ammattihenkilöitä. Kuitenkin sosiaaliturvaan sisältyy sosiaalityö ja -ohjaus sekä sosiaalihuollon palvelut ja näitä palveluita ohjaava lainsäädäntö. Talentia esittää tämän puutteen korjaamista. Välimietinnössä näkyy suppea ymmärrys sosiaalityön roolista vain arvioijana ja palveluiden järjestäjänä.

Sosiaalityötä ja -ohjausta toteuttavat Valviran laillistamat korkeakoulutetut ammattihenkilöt. Sosiaalityö on vaativaa asiantuntijatyötä, jossa rakennetaan palvelutarpeen arvioinnin ja tavoitteellisen asiakassuunnitelman kautta yksilön ja perheen tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palvelujen kokonaisuus, sovitetaan se yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa, seurataan sen toteutumista ja arvioidaan sen vaikuttavuutta. Sosiaalityö on muutosta tukevaa työtä, jolla lievennetään erilaisten elämäntilanteiden aiheuttamia vaikeuksia ja vahvistetaan yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä sekä yhteiskunnallista osallisuutta. Sosiaalityö on harvoin yksittäinen interventio. Luottamuksellisen asiakassuhteen rakentuminen vaatii aikaa, aitoa kohtaamista ja kuuntelemista. Sosiaalityö uskoo ihmisen mahdollisuuksiin ja luo toivoa. Sosiaalityö motivoi muutoksen, auttaa kiinnittymään palveluihin ja sitä kautta yhteiskuntaan. Yhteisösosiaalityöllä sekä etsivällä työllä on erityinen merkitys erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden tavoittamiselle ja auttamiselle. Sosiaalityö turvaa osaltaan myös yhteisöjen sosiaalista eheyttä ja yhteiskunnan sisäistä turvallisuutta.

Marttila Marja
Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia